

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РІВНІВ ВІКТИМОЛОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ

МІРОШНІЧЕНКО Тетяна Олександрівна - ад'юнкт докторантури та ад'юнктури Харківського національного університету внутрішніх справ

УДК 343.988 : 343. 851 (477)

В статті проаналізовані наукові погляди на визначення віктимологічної профілактики та її рівнів. В залежності від цілей та завдань, дана характеристика соціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному рівням віктимологічної профілактики корисливо-насильницьких злочинів, виділені суб'єкти, об'єкти, пріоритетні напрямки та заходи віктимологічної профілактики корисливо-насильницьких злочинів на кожному рівні.

Ключові слова: віктимологічна профілактика, корисливо-насильницькі злочини, загальносоціальний, спеціальний (спеціально-кримінологічний) та індивідуальний рівні віктимологічної профілактики, суб'єкти, об'єкти, пріоритетні напрямки.

З огляду на те, що сучасна система профілактики злочинів в основному зорієнтована на призупинення, локалізацію, стримування протиправних дій правопорушника, то виникає необхідність у розширенні меж профілактичного впливу на інших учасників кримінальної драми, а саме на особу, що стала її жертвою.

Однак, незважаючи на розвиток віктимологічної науки, аспектам віктимологічної профілактики корисливо-насильницьких злочинів, розробленим у її межах, все ж недостатньо уваги приділяється як у наукових дослідженнях, так і на практиці. Виходячи з цього, коректно вважати, що людина, виступаючи можливою умовою вчинення злочину за наявності ознак віктимності та вікти-

мізації, може бути об'єктом попередження злочинів у рамках профілактики умов здійснення деліктів, у т.ч. віктимної поведінки.

Поняття віктимологічної профілактики, яке в різні часи розроблялося різними авторами, має як деякі спільні моменти, так одночасно й розбіжності. Більшість науковців висловлює загальну думку, що віктимологічна профілактика спрямована на зниження потенційної віктимності, тобто профілактичні дії зосереджені на виявленні та усуненні або нейтралізації чинників, які формують індивідуальну чи масову можливість стати жертвою злочину [1, с. 241-242; 2, с. 114; 3, с. 111]. Деякі науковці вважають цю мету кінцевою, а у якості безпосереднього об'єкту впливу заходів віктимологічної профілактики, розглядають фактори, обставини та ситуації, які формують саме віктимну поведінку особи [4, с. 57]. Інші фахівці дотримуються думки, що, окрім віктимності особи, у якості предмету впливу віктимологічного напрямку профілактичної діяльності називають запобігання процесу віктимізації [5, с. 15; 6, с. 355].

О.М. Джужа дає наступне визначення віктимологічної профілактики – «це система взаємопов'язаних, організаційно забезпечених державних, громадських та індивідуальних заходів, спрямованих на виявлення і усунення або нейтралізацію чинників, які формують особисту чи масову можливість стати жертвою злочину» [7, с. 126]. А.І. Долгова вважає, що віктимологічна профілактика може бути представлена як одне з на-

прямів профілактичної діяльності, яке спрямовує свої попереджувальні дії на виявлення, усунення або нейтралізацію факторів, обставин, ситуацій, які формують віктимну поведінку та сприяють вчиненню злочинів, виявленню груп ризику і конкретних осіб з підвищеною віктимністю, а також вдосконалення існуючих заходів попередження віктимізації [8, с. 448]. А.В. Майоров дотримується думки, що віктимологічна профілактика представляє собою систему заходів, які направлені на попередження віктимізації потенційних жертв злочинів [9, с. 143].

Підсумовуючи та виходячи з аналізу поглядів закордонних та вітчизняних кримінологів, можна запропонувати наступне поняття віктимологічної профілактики. *Віктимологічна профілактика корисливо-насильницьких злочинів* є важливим напрямком профілактичної діяльності та представляє собою специфічну діяльність організаційно забезпечених державних, громадських та індивідуальних заходів самої людини по забезпеченню безпеки реальної або потенційної жертви шляхом активізації її фізичного та психологічного потенціалу, спрямованого на виявлення, усунення, а в подальшому і нейтралізацію факторів, обставин, ситуацій, які формують в особі поведінку, що створює умови для перетворення в жертву злочину та зумовлює вчинення злочинів. Слід зазначити, що віктимологічний напрямок профілактичних дій є найбільш гуманним та перспективним, який не потребує суттєвих матеріальних витрат та базується на властивому усім людям прагненні до самозахисту, має так зване внутрішнє джерело розвитку.

Віктимологічна профілактика корисливо-насильницьких злочинів, як і традиційна профілактика злочинів, має досить складну структуру, яка містить задачі, функції, об'єкти, суб'єкти, види, рівні і комплекси заходів різного характеру [10, с. 49].

Систему суб'єктів віктимологічної профілактики, в залежності від рівня, становлять:

- органи державної влади й місцевого самоврядування, які визначають основні напрями, завдання та функції профілактичної діяльності забезпечують функціонування та реалізацію регіональних і місцевих програм;

- правоохоронні органи всіх рівнів, які забезпечують безпосереднє здійснення заходів спеціальної та індивідуальної віктимологічної профілактики (особиста охорона, охорона житла, майна тощо);

- підприємства й установи різних форм власності, громадські формування та окремі громадяни [3, с. 112].

Дані суб'єкти на відповідному рівні повинні визначати основні напрями, задачі, функції профілактичної діяльності, забезпечувати фінансування та реалізацію державних та місцевих програм, які спрямовані на віктимологічну профілактику злочинів, а також координувати діяльність підвідомчих структур у цьому напрямку.

Залежно від цілей і завдань віктимологічна профілактика має три рівні: загально-соціальний, спеціальний (спеціально-кримінологічний) та індивідуальний [7, с. 146; 11, с. 62; 12, с. 400], хоча це питання залишається дискусійним. Ю.М. Антонян, наприклад, виділяє два рівні: загальний та індивідуальний [13, с. 166]. Д.В. Ривман вважає, що підсистема загально-соціальних і спеціально-кримінологічних заходів, спрямованих на зниження індивідуальної та масової віктимності, яка включена в соціальну систему попередження злочинів, є методом усунення негативних віктимних проявів, активізації захисних можливостей потенційних жертв злочинів і забезпечення їх безпеки [1, с. 241].

Загально-соціальний рівень включає заходи, пов'язані з вирішенням соціально-економічних і культурно-виховних завдань, спрямованих на усунення чи нейтралізацію факторів, що формують масову віктимність. У якості об'єкта виступають усі мешканці країни як потенційні жертви злочинів. У зв'язку з цим на даному рівні потрібне створення ефективної системи соціального захисту всіх громадян та мешканців від ймовірної віктимізації. Тому на даному рівні можна виділити наступні пріоритетні напрями віктимологічної профілактики корисливо-насильницьких злочинів:

1. Соціально-економічні заходи щодо оздоровлення економіки держави та заходи соціального захисту вразливих верств населення. Покращення соціальних умов життя пересічних громадян, яке включає

підвищення рівня доходів населення, може бути досягнуто шляхом: - державна та суспільна підтримка малозабезпечених верств населення з обов'язковим їх інформуванням через засоби масової інформації, управління праці та соціального захисту населення про можливість отримання такої допомоги; - за допомогою ЗМІ доведення до відома населення соціально орієнтованої інформаційної політики; - здійснення заходів щодо доступного покращення житлових умов населення, покращення інфраструктури; - надання молодим сім'ям державної підтримки, соціального захисту.

2. Боротьба з безробіттям, яка повинна включати: - державні заходи щодо стабілізації ситуації у сфері зайнятості населення; - створення робочих місць, у тому числі для учнів і студентів, а також для осіб передпенсійного віку; - зміцнення служб зайнятості населення; - заходи впливу щодо підвищення престижу робочих спеціальностей; - створення ефективної системи працевлаштування випускників вищих навчальних закладів, а особливо – випускників з професійно-технічною освітою; - справедлива заробітна платня.

3. Законодавче забезпечення віктимологічної профілактики злочинності та розроблення механізму забезпечення захисту законних прав та інтересів осіб, які потерпіли від корисливо-насильницьких злочинів. Також, здійснюючи опис основних принципів розвитку віктимологічної політики держави, В.О. Туляков звертає увагу на вдосконалення діючих інститутів права (міжнародного, конституційного, адміністративного, кримінального та кримінально-виконавчого), які мають відношення до проблем захисту жертв злочинів [14, с. 258-260].

4. Головним напрямком, який межує з соціально-економічним та культурно-моральним аспектами, є проблема боротьби з алкотизацією та наркотизацією населення.

Підсумовуючи, слід зазначити, що на даному рівні важливим завданням є послідовне посилення гуманістичних принципів законодавства, спрямованого на охорону і захист життя, здоров'я, законних прав та інтересів громадян, а також гідне і справедливе поводження з потенційними та реаль-

ними жертвами злочинів. Також необхідними вважаємо заходи щодо запровадження конкретних дієвих механізмів реалізації вищевказаних напрямків віктимологічної профілактики корисливо-насильницької злочинності державою.

Спеціальний (спеціально-кримінологічний) рівень — це здійснення державними органами, громадськими об'єднаннями й окремими громадянами заходів, які мають своєю спеціальною метою попередження злочинів шляхом недопущення реалізації віктимних властивостей окремих груп осіб (підлітків, людей похилого віку, представників окремих професій тощо) [3, с. 111]. Деякі науковці вважають, що на спеціальному рівні віктимологічна профілактика, як і традиційна профілактика, яка є її доповненням, складається із загальної, індивідуальної та невідкладної [15, с. 121-122].

Віктимологічна профілактика корисливо-насильницьких злочинів на даному рівні має досить широкий діапазон, її заходи впливають практично на всі види, групи, різновиди причин і умов, а також інших детермінант даного виду злочину.

На даному рівні об'єктами віктимологічної профілактики корисливо-насильницьких злочинів виступають окремі групи населення з видовою, груповою та рольовою віктимністю, тобто стосується вона етнічних, конфесіональних, соціальних, професійних, демографічних груп і страт. Вивчення страт дозволить мати віктимологічну структуру суспільства в напрямку його поділу на соціальні страти. Заходи віктимологічної профілактики злочинів на спеціально-кримінологічному рівні, які визначають основні напрями, завдання, функції профілактичної діяльності та спрямовані на усунення причин і умов, що пов'язані із вчиненням корисливо-насильницьких злочинів, можуть бути наступними:

- виявлення та усунення віктимогенних факторів вчинення корисливо-насильницьких злочинів;

- вивчення, виявлення та усунення факторів (перешкод), які заважають здійсненню заходів віктимологічної профілактики корисливо-насильницьких злочинів;

- недопущення повторної віктимізації особами, які вже є об'єктами віктимологічної профілактики;

- створення обліку віктимологічно небезпечних об'єктів, місць, місцевості, а також віктимологічного обліку потенційних та реальних жертв корисливо-насильницьких злочинів;

- проведення заходів віктимологічної профілактики корисливо-насильницьких злочинів у психолого-педагогічному напрямку із залученням правового виховання;

- забезпечення віктимологічної безпеки потенційних та реальних жертв корисливо-насильницьких злочинів.

Тобто на спеціально-кримінологічному рівні віктимологічна профілактика корисливо-насильницьких злочинів охоплює заходи, які безпосередньо спрямовані на усунення причин і умов, пов'язаних із вчинення даного виду злочинів, відрізняючись своїм спеціальним призначенням і спрямованістю на конкретний об'єкт впливу.

Індивідуальний рівень охоплює профілактичні заходи щодо осіб, які, враховуючи їх поведінку або сукупність особистісних характеристик, можуть із великою ймовірністю стати жертвами злочинів. Ці заходи спрямовані на цільову аудиторію задля підвищення захисних реакцій, а також забезпечення особистої, майнової та іншої безпеки цих громадян. На даному рівні віктимологічна профілактична діяльність корисливо-насильницьких злочинів носить особистісний характер і має залежність від суб'єктивних якостей та об'єктивних властивостей людини (стать, вік, освіта, соціальний та сімейний стан, психофізичні дані, матеріальне становище т.і.). Іншими словами, заходи віктимологічної профілактики, які здійснюються на індивідуальному рівні, представляють комплексний процес залучення людини до формування особистісних позитивних якостей, підвищення рівня її пізнання до суспільного з метою недопущення повторної віктимізації, а також проведенням реабілітаційних заходів внаслідок негативних подій та факторів, які сформувалися після вчинення відносно особи корисливо-насильницького злочину.

Об'єктами віктимологічної профілактики даного рівня виступають особи, групи осіб, які схильні стати жертвами злочинів. Відповідно до проведеного нами дослідження, об'єктами віктимологічної профілактики ми виділили наступні групи жертв: провокуючі, легковажні або аморальні, необережні, довірливі, нейтральні.

На даному рівні можна виділити наступних суб'єктів, які своєю діяльністю мають здійснюють профілактичні заходи віктимологічного напрямку:

1. Національна поліція України, яка є центральним орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку [17].

2. Органи місцевого самоврядування, які визначають основні напрями, завдання та функції профілактичної діяльності, забезпечують функціонування та реалізацію регіональних і місцевих програм;

3. Підприємства й установи різних форм власності, громадські формування та громадяни.

Таким чином, ми вважаємо, що віктимологічна профілактика не може вирішити всіх проблем, але вона суттєво підвищує рівень попередження злочинів, через що в цілому профілактична діяльність виглядає логічно завершеною. Ігнорування віктимологічною профілактикою в боротьбі зі злочинністю виглядає, як незавершений процес. Виявлення осіб з підвищеною віктимністю, тобто потенційних жертв корисливо-насильницьких злочинів, здається доволі складним завданням, а визначення найбільш вразливих категорій осіб нам вважається реальним. Але умовою ефективності даного заходу, незалежно від рівня, виступає реальна картина криміналізації та віктимізації суспільства, в чому має допомогти оновлена система обліку та узагальнення інформації щодо соціально-демографічних, правових, психофізіологічних ознак, що характеризують особистість жертви даного виду злочину, а також інформація про місце та час злочину, характер та розмір заподіяної шкоди.

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовані наукові погляди на визначення віктимологічної профілактики та її рівнів. Залежно від цілей і завдань, надана характеристика загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному рівням віктимологічної профілактики корисливо-насильницьких злочинів, виділені суб'єкти, об'єкти, пріоритетні напрямки та заходи віктимологічної профілактики корисливо-насильницьких злочинів на кожному рівні.

SUMMARY

Scientific points of view concerning the definition of victimological prevention and its levels have been analyzed in the article. Depending on the objectives and tasks the author has provided characteristics of general and social, special and criminological, individual levels of victimological prevention of lucrative and violent crimes; has determined subjects, objects, priorities and measures of victimological prevention of lucrative and violent crimes at every level.

Література

1. Ривман Д. В. Криминальная виктимология / В. Д. Ривман – СПб. : Питер, 2002. – 304 с.
2. Иншаков С. М. Криминология : учебник / С. М. Иншаков – М. : Юриспруденция, 2000. – 432 с.
3. Криминологічна віктимологія : навчальний посібник / Моїсєєв Є. М., Джужа О. М., Василевич В. В. та ін. ; за заг. ред. проф. О. М. Джужі – К. : Атіка, 2006. – 352 с.
4. Мойсіук О. Віктимологічна профілактика по рушень правил безпеки дорожчого руху / О. Мойсіук // Право України. – 1999. – № 3 – С. 56–59
5. Коновалов В.П., Франк Л.В. Об организации виктимологического направлени профилактики преступлений в Таджикской ССР (научно- методическа информация) / В.П. Коновалов, Л.В. Франк. – Душанбе, 1976. – 144 с.
6. Шнайдер Г. Й. Криминология / под общ. ред. Л. О. Иванова. – М. : Прогресс-Универс, 1994. – 504 с.
7. Криминологія : підручник для студентів вищих навч. закладів / [О. М. Джужа, Я. Ю. Кондратьєв, О. Г. Кулик, П. П. Михайленко та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 416 с.
8. Криминология : учеб. / под ред. А. И. Долговой. – 3-е изд., перераб и доп. – М. : Норма, 2007. – 912 с.
9. Майоров А. В. Концептуальные основы виктимологического противодействия преступности / А. В. Майоров. – Челябинск : ЮУрГУ, 2013. – 171 с.
10. Литвинов О. М. Віктимізація: фактори, аналіз, заходи протидії : навчальний посібник / О. М. Литвинов. – Х. : Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2009. – 72 с.
11. Ившин В. Г. Виктимология : учебное пособие / В. Г. Ившин, С. Ф. Идрисов, Л. Г. Татьянанина. – М. : Волтерс Клувер, 2011. – 264 с.
12. Криминология : учеб. / под ред. В. Н. Бурлакова, В. П. Сальникова, С.В. Степашина. – СПб. : СПб. ун-т МВД России, 1999. – 608 с.
13. Антонян Ю. М. Криминология : избранные лекции / Ю. М. Антонян – М. : Логос, 2004. – 448 с.
14. Туляков В. А. Виктимология: социальные и криминологические проблемы / В. А. Туляков. – Одесса : Юридична література, 2000. – 336 с.
15. Задорожный В. И. Виктимологическая профилактика преступлений: организационно-управленческий и правовой аспекты : монография / В. И. Задорожный. – М. : Академия управления МВД России, 2005. – 277 с.
16. Про Національну поліцію [Електронний ресурс] : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19>